

Lasten kuuleminen huoltoriitojen asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa

Anna-Maria Kangas

Kirjallinen lopputyö

Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutus 2023–2025

Sisällysluettelo

1. Johdanto	2
2. Metodi	4
3. Tulokset	5
3.1 Kirjallisuushaun tulokset	5
3.2 Kyselytutkimuksen tulokset	8
3.2.1 Osallistujamäärästä	8
3.2.2 Onko lapsia kuultu	8
3.2.3 Koulutuksesta	8
3.2.4 Lomakkeet/kysymyspohjat kuulemisissa	10
3.2.5 Lapsen kuulemisen vaikutukset	11
4. Johtopäätökset	12
5. Yhteenveto	15
Lähteet	16

1. Johdanto

Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutuksen lopputyöni tarkoituksena on tutkia lasten kuulemista asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa eli follossa. Toimin itsekin sovittelijana folloissa. Oman kokemukseni sekä kollegoilta saadun tiedon perusteella käsitykseni on, että lapsia kuullaan follojen yhteydessä varsin harvoin. Tutkimukseni tarkoituksena on toisaalta kartoittaa, miten paljon lapsia tosiasiaassa kuullaan folloissa, ja toisaalta selvittää, mitkä ovat sovittelijoiden omat kokemukset ja näkemykset lasten kuulemisista.

Lapsen osallisuutta itseään koskevaan päätöksentekoon huoltoriidoissa vahvistettiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (jäljempänä LHL) uudistuksessa vuonna 2019 (8.2.2019/190). LHL 4 §:n 2 momentin mukaan, ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa, hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on otettava huomioon lapsen mielipide ja toivomukset. LHL 11 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitystaso sekä siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa välisille suhteille. Lapselle on selostettava mielipiteen selvittämisen tarkoitus ja selvittämiseen liittyvä menettely.

Lisäksi lakiin lisättiin uusi 15 a §, jonka 1 momentin mukaan lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi häntä voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-

vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.

Uudistuksesta huolimatta 12 vuotta täyttäneiden lasten kuulemiset tuomioistuimessa huoltoriitaa koskevan oikeudenkäynnin yhteydessä ovat edelleen varsin harvinaisia ja lähtökohtana yleensä on, että lapsen mielipiteen selvittäminen tapahtuu ensisijaisesti olosuhdeselvityksen kautta. Folloissa ei ole kuitenkaan mahdollisuutta kuulla lapsia olosuhdeselvityksen puitteissa.

Suomessa aihetta koskien lasten kuulemista folloissa on tutkittu viimeksi niin sanotun follo-pilotin aikana, joka oli toteutettu viidessä käräjäoikeudessa 1.1.2011 – 31.12.2013 ennen follon vakinaistamista kaikkiin käräjäoikeuksiin. Pilotin aikana vuoden 2013 loppuun mennessä oli ollut vireillä vajaa 1.000 sovittelua. Lapsia oli kuultu alle 20 kertaa. Aaltonen on todennut, että keskusteluihin osallistuneiden työparien mukaan saadut kokemukset olivat pääosin myönteisiä, mutta yksittäisissä tapauksissa oli saatu myös toisenlaisia kokemuksia. Vaikka sovittelukokeilun aikana saadut kokemukset jäivät Aaltosen mukaan vähäisiksi, ne vahvistivat käsitystä siitä, että keskustelu lapsen kanssa sovittelussa voi edistää lapsen edun toteutumista, mutta se voi sisältää myös riskejä. Onnistuakseen hyvin keskustelu edellyttää monipuolista harkintaa, hyvää toteuttamista sekä vanhempien aitoa hyväksyntää ja sitoutumista yhdessä sovittuihin pelisääntöihin (Aaltonen 2015, s. 289–290).

Lapsen kuulemisen tarpeellisuudesta follon yhteydessä on vaihtelevia mielipiteitä. Huoltoriidan sovittelussa lapsen kanssa keskustelu nähdään ensisijaisesti vanhempien tehtävänä. Oikeusministeriön mietinnössä lähdetään LHL:n olettamasta, että vanhemmat toimivat lapsen edun mukaisesti ja että lapsen ääni välittyy vanhempien kautta. Jos lasta aiotaan kuulla tuomioistuinsovittelussa, päätöksen siitä tekee oikeusministeriön mietinnön

mukaan sovittelija. Lapsen kuulemiseen on oltava selkeä syy ja sen on tuotava menettelyyn lisäarvoa, sillä lähtökohtaisesti katsotaan, että lapsella on oikeus pysytellä riidan ulkopuolella ja että viranomainen ottaa hänen etunsa huomioon (OM 25/2013, s. 65–70).

Lapsen kuulemiselle follossa ei ole määritelty ikäraja. LHL 15 a §:ssä määritelty 12 vuoden ikäraja koskee lapsen kuulemista oikeudenkäynnissä eikä ole näin ollen suoranaisesti sovellettavissa sovittelussa tapahtuvaan kuulemiseen. Käytännössä kuitenkin alle kouluikäisiä lapsia ei kuulla folloissa. Olosuhdeselvitysten yhteydessä lapsen kuulemisen ikärajana on pidetty esikouluikää, mikä voi olla hyvä osviitta myös folloissa kuulemisten yhteydessä.

Ennen kuulemista on tärkeätä varmistaa, että toisaalta lapsella itsellään on halu tulla kuulluksi ja toisaalta vanhemmilla on aito motivaatio vastaanottaa lapsen ajatukset sekä valmius hyväksyä se, mitä lapsi mahdollisesti kertoo (Aaltonen 2015, s. 289–290).

2. Metodi

Tein ensinnäkin kirjallisuushaun hakusanoilla ”expert-assisted child custody dispute mediation” ja ”child interview” Google Scholarin ja ResearchGaten kautta sen kartoittamiseksi, mitä tutkimusta aiheesta on tehty. Kävin myös läpi lapsen kuulemista tuomioistuimissa ja folloa koskevaa kirjallisuutta läpi.

Lisäksi toteutin kyselytutkimuksen follo-sovittelijoille. Lähetin Helsingin käräjäoikeuden, Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden ja Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden sekä Helsingin hovioikeuden sovitteluille tuomareille ja asiantuntija-avustajille sähköpostitse neljästä kysymyksestä koostuvan kyselyn, jonka vastausaika oli kaksi viikkoa.

Kysely oli google forms-lomakkeella ja esitin siinä seuraavat kysymykset:

1. Oletko kuullut lapsia follossa ja jos olet, niin miten monta kertaa?

2. Mitä koulutusta olet saanut liittyen lapsen kuulemiseen? Millaista koulutusta toivot?
3. Onko follojen yhteydessä tehdyissä lasten kuulemisissa ollut käytössä jonkinlainen lomake/ runko ja jos on, niin millainen?
4. Oliko mielestäsi lapsen kuulemisella vaikutusta vanhempien tekemään sopimukseen, mikäli sopimukseen päästiin?

Vastaamalla kyselyyn vastauksen antajat antoivat suostumuksen vastauksen hyödyntämiseen opinnäytetyössä.

3. Tulokset

3.1. Kirjallisuushaun tulokset

Ilmeni, että tutkimuksia lasten kuulemisesta huoltoriitojen sovittelujen yhteydessä on niukasti. Aineistoksi valikoituivat artikkelit, jotka arvioni mukaan ovat keskeisimpiä. Niissä kerrotuissa tutkimuksissa fokus on kuitenkin ollut enemmän lasten omissa kokemuksissa, kun taas teettämässäni kyselytutkimuksessa on ollut keskiössä sovittelijoiden näkökulma ja kokemukset.

Turoy-smith ja Powell ovat todenneet, että perheoikeudellisiin asioihin liittyvien lasten haastattelujen tutkimus on vielä lastenkengissä. Suurin osa työstä on keskittynyt erilaisten ohjeiden ja periaatteiden antamiseen, mutta ilman sen arviointia, hyödynnetäänkö annettuja ohjeita ja ovatko ne toimivia. Erityistä tutkimusta siitä, miten lasten haastatteluita tehdään huoltoriita-asioissa, ei ole. Tulevaisuudessa tutkimuksen suuntana tulisi heidän mukaan olla seuraavissa seikoissa: a) miten lapsia tosiasiallisesti haastatellaan perheoikeudellisissa prosesseissa, b) mitä vaikutusta tunnetuilla haastatteluteknikoilla on perheoikeudellisessa kontekstissa ja c) miten haastatteluteknikoita

voisi kehittää ja soveltaa perheoikeudellisissa prosesseissa (Tuoy-smith & Powell 2015, s. 172–173).

Norjassa on viime vuosina kehitetty lapsen mukaan ottava BIM-sovittelumalli (Barn i Medling). Sitä käytetään kaikille lapsieroperheille pakollisessa sovittelussa, joka edeltää asian oikeudenkäyntiä. Siinä sovittelija keskustelee lapsen kanssa erikseen vanhempien suostumuksella ja välittää lapsen suostumuksella lapsen näkemyksiä vanhemmille (Linnanmäki 2019, s. 61–62).

Thørnblad ja Strandbu ovat BIM-sovittelumallia koskevassa tutkimuksessaan todenneet, että lasten kuulemiselle sovittelussa on kolme tavoitetta: auttaa lasta ymmärtämään perheen muutosprosessia vanhempien eron aikana, antaa lapselle tilaisuus ilmaista omia reaktioita ja tunteita eroon liittyen ja tärkeimpänä suoda lapselle osallistumisoikeus. BIM-sovittelumallissa sovittelija keskustelee lapsen kanssa kahdestaan ilman vanhempien läsnäoloa. Keskustelun kesto on 20–25 minuuttia. Keskustelu on strukturoitu kolmeen kysymykseen: 1) Mitä tapahtuu / on tapahtunut? 2) Miten sinä voit? ja 3) Onko jotain, mitä haluaisit kertoa vanhemmillesi? Thørnblad ja Strandbun tutkimus oli toteutettu haastattelututkimuksena ja siihen oli osallistunut 356 lasta.

Thørnblad ja Strandbun mukaan lapset, joille oli annettu mahdollisuus tulla kuulluksi, olivat tosiasiallisesti halukkaita osallistumaan sovitteluun ja keskustelemaan sovittelijoiden kanssa. Jopa 75 % tutkimukseen osallistuneista lapsista oli kokenut kuulemisen positiivisena. Suuri osa lapsista oli kokenut tärkeänä mahdollisuuden puhua erosta jonkun muun kuin oman vanhemman kanssa. Lapsille oli lisäksi tarjoutunut mahdollisuus puhua niistä seikoista, jotka olivat aiheuttaneet heille turvattomuutta perhe-elämässä (Thørnblad ja Strandbu 2018, s. 183–208).

Grape on väitöskirjassaan (2024) todennut, että yksi lapsen osallistamisen tarkoituksista huoltoriidan sovittelussa on se, että sovittelija voi saada sellaista tietoa, jota hän voi käyttää strategisesti hyväksi työskennellessään vanhempien kanssa. Lapsen näkemykset voivat myös joko vahvistaa tai korjata vanhempien tulkintoja koskien lapsen tunteita ja ajatuksia. Lasten osallistaminen sovitteluun voi myös parantaa lapsen ja vanhempien välisiä suhteita sekä eroprosessin aikana että sen jälkeen. Grapen mukaan Norjassa lasten kuuleminen huoltoriitasovittelussa on lisääntynyt, esimerkiksi vuonna 2014 lapsia oli kuultu 7 %:ssa sovitteluista, kun taas vuonna 2018 jo 26 %:ssa sovitteluista (Grape 2024, s. 65).

Kanadan oikeusministeriön nettisivujen mukaan Kanadassa lasten osallistaminen sovitteluun vaihtelee hyvin paljon alueittain. Sosiaalialan tutkimukset kuitenkin osoittavat, että lasten osallistamisella sovitteluun voi olla positiivista vaikutusta sovittelun lopputulokseen, ilmeten esimerkiksi laajempänä tapaamisoikeutena etävanhemman kanssa. Lisäksi lapselle on arvioitu tulevan selkeämpi tulevaisuuden näkymä sekä tunne siitä, että hän on tullut kuulluksi. Lapsen kuuleminen sovittelussa voi myös vähentää sovittelua seuraavia oikeudenkäyntejä vanhempien välillä (Exploring Strategies, Challenges, and Best Practices for Canada: Chapter 4).

Linnanmäki on väitöskirjassaan todennut, että selvitysten mukaan valtaosassa sovitteluita lasta ei kuulla, ja lapsen ääni jää näin ollen sovittelijan, asiantuntija-avustajan ja vanhempien näkemysten varaan eli aikuisten näkökulmaksi. Linnanmäen viittaamien tutkimusten mukaan lapsen osallistamisella sovitteluun voi olla monia hyötyjä sekä lapselle että vanhemmille, kuten vanhempien tiedonsaanti lapsen tuntemuksista, toiveista ja näkemyksistä, lapsen ja vanhempien kommunikoinnin paraneminen ja lasten oma kokemus siitä, että heilläkin on mahdollisuuksia osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon.

Linnanmäki onkin katsonut, että se lähtökohta, että lapsen ääni kuuluu sovittelussa vanhempien kautta tai yleisesti asiantuntija-avustajan välityksellä, on lapsioikeusnäkökulmasta ongelmallista ja näkökulmaa tulisi meilläkin muuttaa siihen suuntaan, että lapsen oikeutta osallistua sovitteluun pidettäisiin lähtökohtana (Linnanmäki 2019, s. 181–185).

3.2. Kyselytutkimuksen tulokset

3.2.1 Osallistujamäärästä

Follo-sovittelijoille lähetettyyn tutkimuskyselyyn saatiin yhteensä 34 kirjallista vastausta. Näistä vastauksia tuli 17 tuomarisovittelijalta ja 17 asiantuntija-avustajalta.

3.2.2 Onko lapsia kuultu?

Kolmannes vastauksenantajista ilmoitti, ettei heillä ollut yhtäkään lasten kuulemista folloissa. Näistä kuitenkin kolmella tuomarilla oli ollut lasten kuulemisia oikeudenkäynnissä ja yhdellä asiantuntija-avustajalla oli ollut lasten kuulemisia täytäntöönpanosovittelussa.

Vastauksenantajista kolme sovittelijaa oli kuullut lapsia yhden kerran, neljä sovittelijaa oli kuullut kaksi kertaa, viisi sovittelijaa oli kuullut kolme–neljä kertaa ja kuusi sovittelijaa oli kuullut useammin, näistä yksi ilmoitti kuulleensa lapsia jopa 20 kertaa.

Siten 35 % vastanneista ei ollut kuullut lapsia kertaakaan ja heistä, jotka olivat kuulleet, lasten kuulemiset olivat olleet pääosin yksittäisiä.

3.2.3 Koulutuksesta

Kaikki sovittelevat tuomarit ja asiantuntija-avustajat käyvät Tuomioistuinviraston (jäljempänä TIV) järjestämän 7–8 päivää kestäväen peruskoulutuksen ennen kuin he voivat

aloittaa huoltoriitojen sovitteluun. Ennen TIV:n perustamista vuonna 2020 koulutuksen järjestäjänä on ollut oikeusministeriö.

Kysymykseen siitä, mitä koulutusta sovittelijat ovat saaneet liittyen lapsen kuulemiseen, lähes kaikki tuomarit vastasivat, ettei lapsen kuulemiseen liittyen ollut mitään erityistä koulutusta. Myöskään varsinaiseen tuomarin työhön liittyen ei ollut koulutusta lapsen tai muutoinkaan asiakkaan kohtaamisesta.

Lähes kaikki asiantuntija-avustajat vastasivat saaneensa omassa työssään sosiaalityöntekijänä tai psykologina koulutusta lapsen kohtaamiseen ja kokevansa, että perustaidot lapsen kuulemiseen olivat sitä kautta olemassa. Lisäksi asiantuntija-avustajista moni tapasi lapsia ainakin jonkin verran omassa perustyössään. Kaksi asiantuntija-avustajaa kertoi lisäksi kokeneemman kollegan opastaneen heitä ennen ensimmäistä lapsen kuulemistä follossa.

Kahdessa vastauksessa oli tuotu esille, että sovittelijapalaverissa oli keskusteltu mahdollisista käytännöistä, muun muassa lasten kuuleminen oli sovittu järjestettävän mieluummin asiantuntija-avustajan toimipisteessä kuin tuomioistuimessa. Yksi tuomareista katsoi, että lähtökohtaisesti asiantuntija-avustajalla oli tuomaria suurempi rooli lapsen kuulemisessa.

Koulutustoina esitettiin muun muassa seuraavat. Oli toivottu sellaista koulutusta, jossa huomioitaisiin muun muassa lapsen lojaliteettiristiriitaan liittyviä asioita lasta haastatellessa, ja siihen, että haastattelijat osaisivat pysyä mahdollisimman neutraaleina ja ei-johdattelevina. Yhden asiantuntija-avustajan mukaan olisi kiva ymmärtää enemmän lapsen asemasta juuri follossa, kun oma tulokulma oli lasten tapaamiset terveyden- ja sosiaalihuollossa. Koulutusta tarvittaisiin myös lapsen ja ylipäätään asiakkaan kohtaamisesta. Koulutukseen oli toivottu näkökulmia siihen, milloin lasta tavataan, milloin

ei, miten lasta ja vanhempia valmennetaan tapaamisiin, ja mitkä ovat selkeät esteet lasten tapaamiselle. Lisäksi tarvetta olisi koulutukselle siitä, miten kohdata lapsi kuulemisessa, ja mitä keinoja saada lapsi vapautumaan.

Erityisesti tuomareiden vastauksissa oli toivottu TIV:n järjestämää koulutusta lapsioikeudesta, johon myös sisältyisi lapsen kuuleminen sekä oikeudenkäynnissä että sovittelussa. Osa tuomareista ilmoitti toisaalta luottavansa asiantuntija-avustajan asiantuntemukseen ja kokemukseen lasten kuulemiseen liittyen.

3.2.4 Lomakkeet ja kysymyspohjat kuulemisissa

Vastauksenantajista 13 ilmoitti, ettei kuulemisissa ollut käytössä mitään lomaketta tai kysymyspohjaa. Näistä yksi oli sitä mieltä, ettei sellaista tulisikaan olla, koska lasten kuuleminen oli sidoksissa sovittelun kohteeseen ja kulloisiinkin olosuhteisiin, joten kysymykset muovautuivat niiden mukaan. Kaksi vastauksenantajaa ilmoitti, etteivät tiedä, oliko olemassa lomaketta tai pohjaa.

Muut vastauksenantajat kertoivat, että heillä oli ollut käytössä asiantuntija-avustajilta saatu, heidän käyttämänsä epävirallinen runko, jonka mukaan ensin tutustutaan kuultavaan lapseen, ja sen jälkeen puhutaan toiveista ja ajatuksista jne. Kahdella vastauksenantajalla oli ollut apuna lastenvalvojan tai perheneuvolan työntekijän laatima lomake. Kaksi vastauksenantajaa ilmoitti laatineensa itse kysymysrunгон hyödyntäen ohjeita Anna-Kaisa Aaltosen kirjasta, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. Yksi vastauksenantajista piti hyvänä tunnekorttien käyttämistä keskustelun tukena.

Lisäksi yksi asiantuntija-avustaja oli arvellut tuomareilla olevan jonkinlainen pohja kuulemiselle. Tiedossani ei kuitenkin ole, että tuomareilla olisi käytössä tällaista pohjaa.

3.2.5 Lapsen kuulemisen vaikutukset

Kysymykseen siitä, oliko lapsen kuulemisella vaikutusta vanhempien tekemään sopimukseen, mikäli sopimukseen päästiin, 20 vastauksenantajaa oli vastannut, että kuulemisella oli ollut vaikutusta. Kaksi vastauksenantajaa ei tiennyt tai ei osannut sanoa, oliko kuulemisella ollut vaikutusta. Yksi vastauksenantaja oli sitä mieltä, että osassa oli vaikutusta, osassa ei niinkään, mutta silloin vanhempien huoltoriita oli ollut jo krooninen.

Suuri osa vastauksenantajista koki, että lapsen kuulemisella oli ollut nimenomaan myönteinen vaikutus asian sovitteluun, ja kuuleminen oli edistänyt vanhempien sopimista. Yhden vastauksen perusteella vanhemmat olivat sopineet asian heti, kun lasten mielipide oli selvillä. Myönteisenä seikkana tuotiin esille myös se, että lapsi tulee näkyväksi ja sivutuotteena itsekkin vaikutti helpottuvan. Lisäksi yhden vastauksenantajan mukaan vanhemmat olivat arvostaneet lastensa kertomaa nimenomaan, kun kolmas osapuoli eli sovittelijat toivat sen keskustelussa esille.

Yhdessä vastauksessa tuli ilmi, että myös lapsen kuulemisesta kieltäytymisillä oli ollut tietyssä tilanteessa vaikutusta siten, että vanhemmat pääsivät itse ratkaisuun asiassa eikä lasta asetettu ratkaisemaan asiaa, mitä vanhemmat olisivat kuulemiselta toivoneet.

Yksittäisissä vastauksissa näkyi myös huolenaiheita. Yhdessä vastauksessa oli todettu lapsen kuulemisella olevan vaikutusta silloin, kun toinen vanhempi ei ollut vakuuttunut, että toinen vanhemmista oli manipuloinut lasta ennen kuulemistä. Yhdessä vastauksessa oli tuotu esille huolena, että asiaa ei tullut jättää osaksikaan lapsen harteille. Lisäksi haasteena oli nostettu esiin, miten saada vanhemmat ottamaan vastaan lapsen sovittelijoiden kautta välittämä viesti.

4. Johtopäätökset

Lasten kuulemista sovittelussa on tutkittu varsin vähän ja tutkimusten fokus on ollut enemmän lasten kokemuksissa kuin ammattilaisten näkemyksissä. Suomessa aiheesta ei ole juurikaan kirjoitettu follo-pilotin jälkeen. Tämä on siis ensimmäinen pilotin jälkeinen tutkimus, jossa pyritään selvittämään lasten kuulemista follossa ja nimenomaan sovittelijan näkökulmasta.

Suorittamani kyselytutkimuksen puutteena on, että se on perustunut vastauksen antajien aktiivisuuteen. Vastausprosentin laskeminen ei ole mahdollista, koska tiedossa ei ole sovittelevien tuomareiden ja asiantuntija-avustajien tarkkaa lukumäärää. Lisäksi aikataulullisista syistä kysely on toteutettu vain pääkaupunkiseudun tuomioistuimissa työskentelevien sovittelevien tuomareiden ja asiantuntija-avustajien keskuudessa, mikä on kaventanut potentiaalisten vastausenantajien määrää. Jatkossa olisi hyvä toteuttaa vastaava kysely koko maan kattavasti.

Tutkimuksen perusteella ei näin ollen voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä siitä, miten usein lapsia tosiasiallisesti folloissa kuullaan muualla kuin pääkaupunkiseudulla. Tulokset perustuvat lisäksi sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien subjektiivisiin muistikuihin, eikä taustalla olevia vahvistettuja sovintoja, joihin johtaneissa sovitteluissa olisi kuultu lapsia, ole tarkistettu. Kuitenkin tutkimuksen perusteella on tehtävissä seuraavat havainnot.

Kyselytutkimuksessa on ilmennyt, että lapsia kuullaan folloissa edelleen varsin harvoin. Lisäksi kuulemisten jakautuminen sovittelijoiden kesken on varsin epätasaista. Tämä saattaa johtua muun muassa siitä, että osa sovittelijoista tuo aktiivisemmin sovitteluissa esille vanhemmille lasten kuulemismahdollisuuden. Toisena syynä voi olla se, että kyselyyn on osallistunut sekä hyvin kokeneita sovittelijoita että vasta vähän aikaa sitten

sovittelukoulutuksen suorittaneita. Ottaen huomioon koulutuksen vähyyden on myös mahdollista, että sovittelijan itsevarmuus lapsen kuulemiseen liittyy vaikuttaa valmiuteen kuulla lasta.

Kyselytutkimuksesta on ilmennyt, että erityisesti sovittelevilla tuomareilla olisi tarvetta koulutukselle liittyen lasten kuulemiseen ja ylipäätään sekä lasten että muidenkin asiakkaiden kohtaamiseen. Tämä vastaa edellä viitatus kansainvälisen tutkimuksen tuloksia, joissa perheoikeudellisia lapsen kuulemisia pidetään vaativina. Sovittelijoina toimivat käräjäoikeudessa käräjätuomarit, joiden ammatilliseen koulutukseen ei perinteisesti kuulu oikeuspsykologinen eikä etenkin lapsipsykologinen osaaminen. Follosovittelun peruskoulutuksen puitteissa ei ole tällä hetkellä erillistä osiota lasten kuulemisesta. Tuomarisovittelijoilla on sinänsä folloissa apunaan parisovittelijat eli asiantuntija-avustajat, jotka yleensä ovat psykologeja tai sosiaalityöntekijöitä ja joilla kyselyyn vastanneiden arvion mukaan lienee ammattinsa puolesta parempi lähtökohtainen osaaminen lapsen kuulemisessa ja/ tai vähintäänkin työn kautta kertynyttä kokemusta lapsen kuulemisesta. Haasteena kuitenkin on, että tuomarit saattavat jäädä lasten kuulemisissa taka-alalle asiantuntija-avustajan johtaessa kuulemista.

Kyselytutkimuksen perusteella sovittelijoilla ei ole käytössä erillistä lomaketta/ kysymyspohjaa nimenomaan lasten kuulemiseen follossa, vaan kysymysrunko on joko tehty itse tai vaihtoehtoisesti on hyödynnetty esimerkiksi lastenvalvojilla käytössä olevaa lomaketta. Käytännön ollessa varsin kirjaavaa, jonkinlaiselle lomakkeelle tai kysymysrungolle näyttäisi olevan tilausta. Esimerkiksi oppaassa lastenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi on käyty läpi Saywitzin ja Camparon (2010) kymmenen suositusta, jotka pohjautuvat lasten haastattelemista koskevaan tieteelliseen kirjallisuuteen:

1. Luo lapselle ikätasoinen, yksityinen tila ilman turhia häiriötekijöitä.
2. Selitä lapselle ikätaso huomioiden tilanteen tarkoitus ja osapuolten roolit.
3. Luo objektiivinen ilmapiiri, jossa lasta kuunnellaan ja kunnioitetaan tätä painostamatta.
4. Luo kontakti lapseen johdattelematta häntä.
5. Kuuntele ja tue lasta kertomaan.
6. Käytä kieltä ja käsitteitä, jotka vastaavat lapsen kehitystasoa.
7. Käy läpi keskustelun säännöt sekä odotukset.
8. Käy keskustelua päätöksentekoon liittyvistä teemoista avoimesti ja laajasti.
9. Käytä avoimia kysymyksiä ja kannusta lasta vapaaseen kerrontaan.
10. Vältä johdattelua. (Opas 2/2021, s. 50–52).

Vaikka mainitut ohjeet ovat varsin yleisluonteisia, niistä kuitenkin välittyy keskeinen sanoma lapsen kuulemisesta avoimin kysymyksin, millään tavalla painostamatta tai johdattelematta tätä. Lasten kuulemista rikosprosesseissa taas on tutkittu runsaasti ja alan ammattilaisilla ja tutkijoilla on jaettu näkemys siitä, että haastattelujen laatu paranee selkeästi haastatteluja varten laadittua runkoa käyttäen (esim. Barnahus Standards sekä Korkman ym. 2024).

Myös esimerkiksi tunnekorttien käyttäminen keskustelun tukena voi olla oivallinen apukeino, mikä voisi tulla harkittavaksi laajempaankin käyttöön. Korttien käyttö vaatisi kuitenkin erillistä ohjeistusta, jotta niitä ei käytettäisi tavalla, joka lisää johdattelun riskiä. Korkmanin ym. suosituksissa sanotaan, että apukeinoja on käytettävä todella varoen johdatteluriskin takia. Niitä ei tulisi käyttää siten, että niiden avulla päädytään tekemään liikaa tulkintoja (Korkman ym. 2024)

Lasten kuulemisella folloissa on koettu olevan pääasiassa positiivisia vaikutuksia sekä kirjallisuuden että tutkimuskyselyn perusteella. Ennen lasten kuulemista tulee kuitenkin tarkasti selvittää, että kuulemiselle on edellytykset eli että lapsi on sopivan ikäinen ja halukas osallistumaan keskusteluun sovittelijoiden kanssa. Lisäksi tulee varmistaa, että vanhemmat ovat vastaanottavaisia lasten kuulemisissa esiin tuomille ajatuksille ja toiveille. Haasteena lisäksi on, miten tuomari ja asiantuntija-avustaja voivat ennen lapsen kuulemista varmistaa, ettei lasta ole manipuloitu toisen vanhemman toimesta.

5. Yhteenveto

Yhteenvetona voidaan todeta, että lasten kuuleminen on käyttökelpoinen työkalu asiantuntija-avusteisessa sovittelussa, jonka käyttämisen laajentamisesta on syytä keskustella huomioon ottaen kirjallisuudessa esitetyt kannanotot. Kuitenkin lasten kuuleminen pitäisi olla nykyistä strukturoidumpaa. Etenkin tuomarisovittelijoilla ei ole koulutuksensa puolesta lasten kuulemiseen riittäviä valmiuksia, joita voitaisiin parantaa esimerkiksi sisällyttämällä follo-sovittelukoulutukseen lapsen kuulemista koskeva koulutusosio. Lisäksi lasten kuulemisessa tulisi hyödyntää oikeuspsykologista tutkimustietoa. Esimerkiksi Korkman ym. ovat antaneet tutkimukseen pohjautuvia suosituksia lasten haastatteluihin oikeusprosesseissa. Oikeuspsykologinen tutkimus on tosin suuntautunut enemmänkin lasten kuulemiseen rikosprosessissa, mutta sen pohjalta kehitetyt haastattelumenetelmät ovat soveltuvien osin käytettävissä myös lasten kuulemiseen folloissa. (Korkman ym. 2024).

Lisäksi harkittavaksi tulee, olisiko lapsen kuulemiseen kehitettävissä jonkinlainen pohja/ lomake vai olisiko joku jo valmiina olevista lomakkeista hyödynnettävissä lapsen kuulemista follossa suunniteltaessa.

Lähteet

- Anna-Kaisa Aaltonen (2015): Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa, s. 289–290.
- Kirsikka Linnanmäki (2019): Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa, s. 61–62 ja 181–185.
- OM 25/2013: Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011 – 31.12.2023. Loppuraportti. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja.
- Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi 2/2021, s. 47–49 (<https://www.julkari.fi/handle/10024/143747>)
- Korkman ym. (2024). White Paper on Forensic Child Interviewing: Research-based recommendations by the European Association of Psychology and Law.
- Saywitz, K., Camparo, L. B., & Romanoff, A. (2010). Interviewing children in custody cases: Implications of research and policy for practice. *Behavioral Sciences & the Law*, 28(4), 542–562.
- Thørnblad, R., & Strandbu, A. (2018). The Involvement of Children in the Process of Mandatory Family Mediation. In A. Nylund, K. Ervasti, & L. Adrian (Eds.), *Nordic mediation research*, s. 183–208.
- Katrine M. Turoy-smith & Martine B. Powell. (2015). Interviewing of Children for Family Law Matters: A Review, s. 165–173
- Lovise Grape (2024): Child-Inclusive Mandatory Family Mediation in Norway. A sociocultural exploration of children's participation. A dissertation for the degree of Doctor Philosophiae, s. 65–69.
- The Voice of the Child in Family Law: Exploring Strategies, Challenges, and Best Practices for Canada: Chapter 4: Methods for Including Children's Voices in Family Law Matters